

Yasemin AKIN*

Bolu'dan Caracalla Dönemi'ne ait bir *ad fines* Miltaşı

Abstract: This article presents a new milestone from eastern Bithynia, found near the centre of Bolu (Klaudiupolis) in the district of Paşaköy. Dating from the period of Emperor Caracalla (A.D. 211–218), the inscription contains the *ad fines* expression, used in Asia Minor, especially in Bithynia. The meaning of *ad fines* has been discussed by scholars for the last hundred years or so. After an overview of the various interpretations of the *ad fines*-formula I propose a possible solution concerning the use of the expression in Bithynia. This new milestone reads as follows: “*With good fortune. To Caesar Marcus Aurelius Antoninus Pius Augustus, pater patriae, Parthicus Maximus, Britannicus, from Bithnion Hadriana towards the border ---.*”

Keywords: Bithynia; Klaudiupolis; Libyssa; milestone; *ad fines*; *Itinerarium Antonini*.

Son yıllarda yürütülen müze çalışmaları sırasında, doğu Bithynia'dan ele geçen pek çok yazıt çeşitli makaleler aracılığıyla yayınlanmıştır.¹ Bu araştırmalar sırasında kopyalanmış yazıtlardan biri de bu makalenin konusunu oluşturmaktadır. Klaudiupolis *territorium*'una ait olan ve bir miltaşı üzerinde bulunan bu yazıt Caracalla Dönemi'ne aittir. Yazıt, metin içerisinde geçen *ad fines* ifadesinden dolayı ayrı bir önem taşımaktadır; çünkü *ad fines* ifadesi Küçük Asya'da sadece, Bithynia bölgesinin doğu ve batı kısımlarından ele geçmiş bazı miltaşlarında karşımıza çıkmaktadır.² Bunun yanında bu ifade, Pontos'ta bulunmuş iki miltaşında³ daha görülmektedir. Şimdiye kadar ele geçmiş miltaşlarında yer alan *ad fines*'in tam olarak neyi ifade ettiği 1900'lü yılların başından beri tartışılan bir konu olmuştur.⁴ Halen devam eden ve henüz kesin olarak sonuçlanmamış bu tartışmaların odak noktası bu ifadenin taşın bulunduğu yerinden kent *territorium* sınırına olan uzaklığı mı yoksa eyalet sınırına olan mesafeyi mi kastettiğidir. Bu çalışmada, tanıtılan yeni miltaşı ve bilinen diğer *ad fines* mil yazıtları aracılığıyla konu üzerine yeniden bir değerlendirme yapılmaya çalışılmıştır.

Caracalla Dönemi'nden bir *ad fines* Miltaşı

Üst kısmı profille çevrili kireç taşından bir sütun. Profilin altında elinde çelenk tutan ve bir *globus* üzerinde duran bir Nike figürü betimlenmiştir. Figürün altında ise 7 satırı okunabilen Latince bir yazıt bulunmaktadır.

Söz konusu mil taşı Bolu'nun merkezinde Paşaköy Mahallesi'nde bir inşaat sırasında Kyriote adında bir kız çocuğuna babası Semnos tarafından yaptırılan bir mezar sütunuyla birlikte bulunmuştur. Her iki eser şimdi Bolu Müzesi Bahçesi'nde korunmaktadır. Env. No.: 4453.

* Arş. Gör. Yasemin Akın (M.A.), Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Eskiçağ Dilleri ve Kültürleri Bölümü, Kampüs, TR – 07058 Antalya (yaseminakin@akdeniz.edu.tr).

¹ Adak – Stauner 2006; Adak 2007a; Adak 2007b; Adak – Akyürek Şahin – Güneş 2008; Adak 2009; Adak 2010; Adak – Stauner 2013.

² Yazıtlar için bkz. aşağı. s. 82.

³ Yazıtlar için bkz. aşağı. s. 82.

⁴ Bu konuda daha ayrıntılı bilgi için bkz. Wiegand 1908, 152–153, nr.7; Dörner 1941, 43–44; Dörner 1949, 229; Dörner 1952, 42 nr. 85; Şahin – Işın – Can 1983, 41–55; Şahin 1984, 101–105; French 1984a, 53–54; I. Klaudiupolis, s. 60–61; Biagi 2009, 165.

- B(onae) F(ortunae)
 2 Imp(erator) Caesar M(arcus) Aurelius
 Antoninus
 4 Pius Aug(ustus) p(ater) p(atriciae) Parthicus
 Maximus Britannicus
 6 Maximus a Bithynio Hadriana
 ad fines
 [---]

“İyi talihle! İmparator Caesar Marcus Aurelius Antoninus Pius Augustus, vatanın babası, büyük Parth ve büyük Britannia fatihi, Bithynion Hadriana’dan sınırlara doğru [... mil].”

Tarih: İ.S. 211–218.

Str. 4–6: İmparator Caracalla, “*Britannicus maximus*” unvanını 209 yılının sonunda ya da 210 yılında, “*Parthicus maximus*” unvanını ise 211 yılında almıştır.⁵ Dolayısıyla yazıt 211–218 yıllarına ait olmalıdır.

Üzerinde *ad fines* (sınırlara doğru) ifadesi geçen miltaşları sayıca azdır. Bu yeni tanıtılan yazıt dışında Anadolu’dan 10 tane daha *ad fines* ifadesini içeren miltaşı bilinmektedir. Bu miltaşlarından 8’i Bithynia bölgesinin batı ve doğu sınırına yakın yerlerinde bulunmuşlardır. Bithynia miltaşları, İmparator Caracalla (211–218) ile M. Aemilius Aemilianus (253) dönemleri arasına tarihlendirilmektedirler. Bunlar arasından Nikomedeia *territoriumu*na ait olanlardan biri Gebze’de⁶ (Tablo I nr. 7), diğer üçü ise Libyssa’da⁷ (Tablo I nr. 5,6 ve 9) bulunmuştur. Bu yazıda tanıtılan yeni miltaşı haricinde Klaudiopolis *territoriumu*’ndan iki miltaşı⁸ (bugünkü Çaydurt ve Karaköy’den; Tablo I, nr. 3 ve 8), Krateia Flaviopolis⁹ yakınındaki Gökçesu’ndan (Tablo I, nr. 4) ve kuzeyde Tieion/Tium¹⁰ kentinin güneyindeki Çaycuma’ndan (Tablo I, nr. 2) birer adet miltaşı bilinmektedir. Bunların dışında Pontos’ta, Çorum’un doğusundaki Güngörmez’de¹¹ ve Amasya yakınlarındaki Bağlıca’da¹² Hadrianus Dönemi’ne tarihlenen ve Amaseia çıkışlı (*ab Amasia*) iki miltaşı daha ele geçmiştir (Tablo II, nr. 1a ve 2a).

Nikomedeia *territoriumu*’ndaki Gebze’den (Dakibyza) ele geçmiş *ad fines* terimli mil yazıtı, T. Wiegand tarafından “Inscripfen aus der Levante” isimli makalede yayınlanmıştır.¹³ Bu miltaşı Nikomedeia

⁵ Bkz. Kienast 1993, 163.

⁶ Wiegand 1908, 152, nr. 7; Dörner 1941, 71, nr. 50; TAM IV I, 14; French 1981a, 50, nr. 1.

⁷ Şahin – Can – Işın 1983, 48–50, nr. 1, 2 ve 4.

⁸ Çaydurt yazıtı için bkz.: Dörner 1949, 229; AE 1951, 29; Dörner 1952, 42, nr. 85, Pl. 17; I. Klaudiopolis, 55; French 1988, 246; French 2013, 35 (A). Bolu’nun 5–6 km kadar güneybatısında bulunan Karaköy’den ele geçmiş yazıt için bkz.: Şahin 1984, 101, nr. 1; Bull. Epig. 1984, 477; I. Klaudiopolis, 54; AE 1986, 644; French 1988, nr. 261; French 2013, nr. 34.

⁹ French 1984a, 53–54; krş. Şahin 1984, 103, nr. 2.

¹⁰ French 1988, nr. 987; Biagi 2009, 166, nr.8; French 2013, nr. 17.

¹¹ French 1984b, 123 ve 126’da fig. 2; French 1988, nr. 339; French 2012, nr. 036.

¹² French 1985, 144; French 1986, 110 ve Fig. 2; French 1988, 060; French 2012, nr. 023(A) (Bağlıca yazıtı Güngörmez yazıtından yararlanılarak tamamlanmıştır.)

¹³ Wiegand 1908, 152, nr. 7.

- Khalkedon yolu üzerinde bulunduğu için, ona göre “*fines*” ile muhtemelen Khalkhedon'daki yolun son (bitiş) noktası kastediliyor olmalıdır.¹⁴ Sonraki araştırmacılar ise *ad fines*'i iki kent arasındaki sınır olarak tanımlamışlardır. Örneğin Dörner, Wiegand'ın yaptığı yorumu imkansız olarak nitelendirmiş ve Gebze'de ele geçen yazıttaki *ad fines* ifadesinin Nikomedeia'nın Khalkhedon'a olan sınırı olarak anlaşılmasının daha uygun olacağını düşünmektedir.¹⁵ Daha sonra yayınladığı Çaydurt (Klaudioupolis) yazıtındaki *ad fines*'in de büyük bir olasılıkla kent sınırı olarak varsayılması gerektiğini dile getirmiştir.¹⁶ Yine Nikomedeia *territorium*'una ait Libyssa'da¹⁷ bulunmuş miltaşlarının yayınlanması¹⁸ ve Şahin'in 1984 yılında yayınladığı diğer bir çalışması¹⁹ daha önceden Gebze'den ele geçmiş söz konusu yazıttaki *ad fines* ifadesine açıklık getirmiştir.²⁰ Şahin'e göre bu tür *ad fines* miltaşlarındaki uzaklık “sınıra kadar” değil, miltaşının ait olduğu kentten taşın dikili bulunduğu yere kadar verilmektedir.²¹ Ayrıca o, Libyssa miltaşlarının Roma askeri ve ticari anayoluna ait olduklarını²² ve bu *ad fines*'li miltaşlarında İmparator isminin genel olarak *nominativus* halde olup, *restituit* fiiliyle birlikte yol tamiratı ile ilişkilendirdiğini de belirtmektedir.²³ Krateia-Flaviopolis kentinin lokalizasyonunun tartışıldığı ve bir *ad fines* miltaşı yazıtının yayımlandığı makale bu konuyla ilgili başka bir çalışmadır²⁴ ve burada *ad fines* terimi ile olasılıkla “kent sınırlarına doğru” anlamı anlaşılabilir şekilde bir yorum yapılmıştır.²⁵ Bunların yanında French'in 1984 ve 1985 yıllarında yaptığı yüzey araştırmaları sırasında, Çorum'un doğusundaki Güngörmez'de ve Amasya yakınlarındaki Bağlıca'da tespit ettiği miltaşları Bithynia örneklerinden farklılık göstermektedir. Bu miltaşlarındaki *ad fines* ifadesi yazıtlarda söz konusu eyaletin adıyla (*Galatorum*) birlikte geçmektedir. Bundan dolayı diğer yazıtlardan ayrı bir kategoride değerlendirilmelidir. *Ad fines* konusunda yapılan en son çalışma ise 2009 yılında Biagi tarafından kaleme alınmıştır.²⁶ Biagi bu çalışmasında, şimdiye kadar Bithynia'dan ve Pontus'tan bilinen *ad fines*'li miltaşlarını ve konu ile ilgili diğer yorumları bir araya getirmiştir. Bunu yaparken de Africa ve Gallia'dan bilinen farklı örnekleri (*a finibus*) kullanarak bir kıyaslama yapmaya gitmiştir. Biagi, *ad fines* terimi ile “kent sınırlarından taşın buluntu yerine kadar” olan mesafenin kastedilmesinin problemleri olduğunu,²⁷ bu miltaşlarının doğuda Hadrianopolis *territorium*'una ya da batıda Nikomedeia *territorium*'unun batısına uzanan bir yol hattına işaret ettiğini, bu yol hattının ise taşların eyaletin batı ve doğu kesimlerinden ele geçmesinden yola çıkarak Bithynia-Pontus eyaletinin Galatia/Pontus yönünde genişlemesine karşılık geldiğini vurgulamaktadır.²⁸

¹⁴ Wiegand 1908, 153.

¹⁵ Dörner 1941, 43.

¹⁶ Dörner 1949, 229; Dörner 1952, 42, nr. 85. Dörner'in *ad fines* ifadesindeki “*Fines*”in büyük ya da küçük harf ile yazılması hakkındaki yorumları için ayrıca bkz. Dörner 1949, 229.

¹⁷ Libyssa Irmağı (Dilderesi) yakınında, bir zamanlar Kartaca Kralı Hannibal'in mezarıyla bilinen antik Libyssa (İzmit yakınlarındaki bugünkü Dildere Kasabası) kenti. Eutrop. 4. 5. 2: *Hannibal apud Libyssam in finibus Nicomediensium sepultus est*. Krş. Şahin – Işın – Can 1983, 43 ve dn. 1 ile birlikte.

¹⁸ Şahin – Işın – Can 1983, 48–50, nr. 1,2 ve 4.

¹⁹ Şahin 1984, 101, nr. 1.

²⁰ Şahin – Işın – Can 1983, 46–47.

²¹ Şahin – Işın – Can 1983, 43vdd.; Şahin 1984, 102.

²² Şahin – Işın – Can 1983, 54.

²³ Şahin 1984, 102.

²⁴ French 1984a, 53–54.

²⁵ French 1984a, 54. French'in konu ile ilgili başka bir yorumu da *Fines* ile bir yer adının anlaşılabilceği olsa da tüm yazıtların buluntu yerleri göz önüne alındığında bu mümkün görünmemektedir.

²⁶ Biagi 2009, 165–180.

²⁷ Biagi 2009, 170.

²⁸ Biagi 2009, 171.

Biagi'nin çalışmasında iki kent arasındaki mesafeyi gösteren örnekler Africa'daki Gigthes ve Gallia'daki Poitiers *territorium*'unda bulunmaktadır. Gigthes *territorium*'unda bulunmuş miltaşında «a *finibus Tacapitanorum XXI*» ifadesine yer verilmiştir. Burada kastedilen mesafenin Tacape kentinin sınırlarından taşın dikildiği noktaya kadar olduğu anlaşılmaktadır. Yine Gigthes sınırları içinde bulunmuş başka bir miltaşında “*fines*” sözcüğü kullanılmadan «a *Gigthi ... a Zita XXIII*» ifadesi bulunmaktadır. Benzer bir durum Gallia'da Limonum kentinin *territorium*'undan ele geçen bir miltaşında da görülmektedir. Miltaşının sonunda «*Lim(ono) (leugas) X, fn(ibus) (leugas) [VI]*» ifadesi yer almaktadır. Bu yazıtta taşın durduğu yerden mesafe Limonum kentine 10 *leuga* (1½ Roma mili = 1 leuga), bu kentin sınırına ise 6 *leuga* olarak anlaşılmaktadır.²⁹

Africa ve Gallia'daki *ad fines* ifadesinin yer aldığı örneklerin iki kent arasındaki mesafeyi ya da kentten taşın buluntu yerine olan mesafeyi, Amaseia çıkışlı (*ab Amasia*) yazıtların ise yazıtta adı geçen eyalet sınırını belirttiği açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Ancak Bithynia yazıtlarında geçen *ad fines* ifadesiyle “kentten taşın buluntu yerine olan uzaklık mı yoksa kentten eyalet sınırına olan uzaklık mı” kastediliyor daha önceki araştırmacılar için tartışma konusu olmuştur. Aslında bu biraz da *ad fines* ifadesinin “sınırlara kadar” şeklinde anlaşılmasından kaynaklanmaktadır. Oysa ki *ad fines*'li ve içinde *restituere* fiilini içeren yazıtlardaki “*ad*” *praepositio*'sunu “bir yere doğru”³⁰ yani “yönelme” anlamında düşünmek belki problemin çözümüne daha çok yardımcı olabilir.

İS. III. yüzyılın başında olasılıkla da Caracalla Dönemi'nde oluşturulmuş ve bir yerleşimden bir diğere olan yol mesafelerini gösteren *Itinerarium Antonini*'de,³¹ Nikomedeia kenti ile Libyssa arasındaki uzaklık 23 *milia* olarak görünmektedir.³² Ayrıca *Tabula Peutingeriana*'da da Nikomedeia-Libyssa arası 23 mil uzaklığındadır.³³ Bu uzaklık, Libyssa'da ele geçmiş söz konusu miltaşlarındaki (bkz. Tablo I, nr. 5, 6 ve 9) mesafe ile örtüşmektedir ve bu miltaşları da sanki *Itinerarium Antonini* tarzında yazılmış gibi bir izlenim vermekteler. Olasılıkla *Itinerarium* hazırlandığında arazi üzerinde de miltaşları dikilmiş olmalıdır. Çünkü imparatorun yolculuğu kusursuz geçmeliydi ve yolculuk sırasında duraklama noktaları, yiyecek tedarigi ve at değişimi yapılacak vb. yerler mutlaka önceden planlanmalıydı.³⁴

Bithynia'da ele geçen *ad fines* ifadesinin yer aldığı miltaşları,³⁵ Roma'nın askeri ve ticari öneme sahip anayol güzergâhı³⁶ üzerinde bulunmuşlardır ve İS. III. yüzyılın ilk yarısına tarihlenmektedirler. Bu durum oldukça dikkat çekicidir; çünkü III. yüzyılda imparatorların Doğu'ya yaptıkları seferler sırasında Bithynia bölgesinden geçen bu askeri yolu kullandıkları antik ve epigrafik kaynaklar aracılığıyla bilinmektedir. Cassius Dio'nun bildirdiğine göre Caracalla (211–218) Parthlar'a karşı giriştiği sefer sırasında, 214–215 yılı kış aylarını Nikomedeia'da geçirmiştir.³⁷ Ayrıca Nikaia'dan bilinen bir onur

²⁹ Biagi 2009, 169–170.

³⁰ Krş. Lewis – Short, Latin Dictionary s.v. “*ad*”.

³¹ Uzun adı *Itinerarium Provinciarum Antonini Augusti* olan bu yol kılavuzu adından da anlaşılacağı üzere orijinal olarak Antoninler döneminde oluşturulmuştur. Bu imparatorun kim olduğu ile ilişkili genel kanı ise Caracalla yönündedir. Eserde kara yoluyla en uzun güzergâh Roma'dan başlayıp, Bosphorus üzerinden Mısır'a olan güzergâh olduğu için ve de böyle bir yolculuğu da 214/5 yılında Caracalla yaptığı için *Antonini Itinerarium* kendisine mal edilmektedir. Bkz. Dilke 1987, 235–236.

³² Itin. Ant. I, s. 20.

³³ Tab. Peut. Segment I, nr. 2.

³⁴ Dilke her türlü ayrıntıyı düşünmek adına imparatorun hiç uğramayacağı yerlerde bile bu tür hazırlıklar yapıldığını ve yerel halkın bundan şikayet ettiğini vurgulamaktadır: Dilke 1987, s. 235–36.

³⁵ Bu askeri ve ticari ana yola ait Bithynia'dan bilinen ve *ad fines* ifadesini taşımayan diğer miltaşları için bkz.: I. Kalkedon, 20; TAM IV,1 nr. 11–14; French 1981a, 50–62, nr. 1–25; I. Nikaia II,1 1001–1022.

³⁶ Ankyra - Nikaia askeri ana yol güzergâhı için bkz. Itin. Burdig. 574, 4; Itin. Ant. 141,5; *TIB* 4, 164–165. Bu ana yolun tamamı hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. French 1981a, 13vdd., tablo ve haritalar için bkz. 101vdd.; I. Nikaia I, Önsöz, s. 5vdd.

³⁷ Cass. Dio, 78.18.1. Krş. Magie 1950, 684–685. ve 1552; I. Nikaia I, s. 66a ve b.

yazıtından Asklepiodotos adında bir kişinin, bu askeri sefer sırasında Caracalla ve maiyetinin Bithynia eyaletinden geçişini sağladığını, tüm erzak ve konaklama ile ilgili işlerini düzene sokmakla görevlendirilmiş olduğunu anlamaktayız.³⁸

Bithynion Klaudioupolis *territorium*'una ait Karaköy'de bulunmuş, 218 yılına tarihlenen Elagabalus'a ait miltaşı da dönemin tarihsel süreciyle uyuşmaktadır. Elagabalus (İ.S. 218–222), Suriye'de konuşlanan *Legio III Gallica* askerleri tarafından 6 Nisan 218 tarihinde imparator ilan edilmiştir.³⁹ İmparator aynı senenin yaz ve sonbahar mevsimlerini Antiokheia'da geçirdikten sonra kış döneminde Roma'ya gitmek için yola çıkmıştır. Bu kış dönemini İmparator Elagabalus da askerleri ile birlikte Nikomedeia'da geçirmek zorunda kalmış⁴⁰ ve burada 219 yılı başında kendisinin ikinci *consul*'lüğünü (*cos. II*) ilan etmiştir.⁴¹ Elagabalus ve askerleri, Suriye'den hareket edip büyük askeri yolun Ankyra üzerinden⁴² geçtiği olası iki güzergahtan birini seçerek Nikomedeia'ya ulaşmışlar ve burada kışladıktan sonra Roma'ya devam etmişlerdir.⁴³ Büyük bir ihtimalle Roma'ya dönüşü sırasında İmparator'un yolu Nikaia'dan da geçmiş olmalıdır. Yukarıda bahsedilen onur yazıtında Fl. Severianus Asklepiodotos'a 'Tanrıça Roma rahipliği' unvanının bizzat Elagabalus tarafından verilmiş olması İmparator'un Nikaia'dan geçmiş ya da burada konaklamış olduğuna dair bir kanıttır.⁴⁴ Söz konusu aynı yazıtta Asklepiodotos tıpkı Caracalla ve ordusuna yaptığı gibi (bkz. dn. 38, str.11–13), Elagabalus ve onun kutsal ordularının da Küçük Asya üzerinden Roma'ya dönüş yolunda Bithynia'da hem her türlü erzak ve barınma (str. 14–19) ihtiyaçlarını temin etmiş hem de yolculuğu sırasında imparatora refakat etmiştir.⁴⁵

Caracalla dönemine ait miltaşlarının tarihlerinin Caracalla'nın Parth seferinin tarihi ile uyumlu olması; *Itinerarium Antonini*'nin olasılıkla Caracalla döneminde oluşturulmuş olması ve Antik *Itinerarium*'larda ve Libyssa'dan ele geçmiş miltaşlarındaki uzaklıkların ve düşünce tarzının birbirleriyle uyuşması neticesinde *ad fines* ifadesini, yazıtta "adı geçen kentten yine bu kentin sınırlarına doğru"⁴⁶ şu kadar

³⁸ I. Nikaia I, 60. str. 11–13: παραπέμφαντα θεὸν | Ἀντωνεῖνον, ἐπιτελέσαντα θεᾶς μονομαχιῶν καὶ κυνηγεσιῶν μεγαλοπρεπῶς ("...Tanrısız Antoninus'a, orduya erzak temin ederek hizmet etmiş, gladyatör ve av oyunlarını son derece cömert bir şekilde düzenlemiş bulunan..."). Yazıtın yorumu için bkz. I. Nikaia I, s. 66a ve b. Caracalla'nın Nikomedeia'dan ayrılmadan önce doğum günü onuruna gladyatör oyunları düzenlediği Cassius Dio'dan da bilinmektedir (Cass. Dio, 79.19.3 = Xiph. 335,18–336 3 R. St.).

³⁹ Büyükanne Iulia Maesa, Caracalla'nın fiziksel ama küçük oğlu Elagabalus'un imparator olarak ilan edilmesini uygun görmüştür. Herodian, 3.10. Yazıtların üzerinde imparator, sıklıkla "*divi Antonini magni filius*" ve tıpkı Caracalla'nın ismi ve unvanları gibi "*Imperator Caesar M. Aurelius Antoninus Pius Augustus*" olarak görülmektedir. Elagabalus öldükten sonra *damnatio memoriae*'ye uğratılmış ve onun ismi yazıtlardan silinmiştir. Krş. Şahin 1984, 101.

⁴⁰ Cassius Dio, 80.7.3; Herodian, 5.5.3.

⁴¹ Yazıt için bkz. *CIL* 4805. Elagabalus'un ismi Karaköy miltaşında hala *cos. I* olarak geçmektedir. Yani bu Karaköy miltaşı imparator ve onun maiyeti bu yolculuğu yapmadan önce, 218 yılı yazında dikilmiş olmalıdır. Krş. Şahin 1984, s. 101.

⁴² Askeri yol hakkında daha fazla bilgi için bkz. Bosch 1935, 50 ve Bosch 1967, 243. Elagabalus'un bu yolculuğuyla ilişkili Ankyra'dan ele geçen yazıtlar için bkz.: ILS 467; Bosch 1967, nr. 273. Krş. French 1981a, 71–72, nr. 8 ve 9; Prusias ad Hypium'dan bir onur yazıt için bkz.: I. Prusias ad Hypium, 12. Krş. Magie 1950, 690 ve I. Nikaia I, s. 64a.

⁴³ Ana ve askeri yol olarak bilinen ve güneyden giden muhtemel 1. yol güzergâhı şöyle olmalıdır: Ankyra - Iuliopolis - Dableis - Tataion - Nikaia - Nikomedeia. Yol güzergâhı ve istasyonları hakkında daha fazla bilgi için bkz. I. Nikaia I, s. 5vdd; French 1981a, 50vdd. Kuzeye doğru yönelen 2. güzergâh ise: Ankyra - Neokaiserea - Gangra - Klaudioupolis - Prusias ad Hypium - Nikomedeia. İmparatorun hangi güzergahtan Nikomedeia'ya ulaşmış olabileceği hakkında daha ayrıntılı bilgi ve yorumlar için bkz. Şahin 1984, 102.

⁴⁴ I. Nikaia I, 60, yorum için bkz. s. 64a. str. 4–7: τετιμημέ[ν]ον ὑπὸ τοῦ [δικ]αίου | καὶ θειοτάτου Αὐτοκράτ[ο]ρ[ο]ς Μ. Αὐρ. | [[Ἀντωνεῖνον]] Εὐσεβοῦς [Σ]ε[βασ]τοῦ τῆ | ἱερωσύνης θεᾶς Ῥώμης.

⁴⁵ I. Nikaia I, 60. str. 14–19: ...παραπέμφαντα τὸν κύριον ἡμῶν Αὐτοκράτ[ο]ρα [[Ἀντωνεῖνον]] Σεβαστὸν καὶ ἄρξαντα τὴν | μεγίστην ἀρχὴν κατ' ἀξίαν τοῦ μεγέθους | καὶ τοῦ ἀξιώματος τῆς πατρίδος ἐν τῇ παραπομπῇ καὶ παραχειμασίᾳ τῇ ἐν τῇ ἐπαρχείῳ | τοῦ θειοτάτου Αὐτοκράτορος Ἀντωνίνου....

⁴⁶ Zira Eutropius da Nikomedeia'nın sınırlarının Libyssa civarında olduğunu ifade etmektedir. Bkz. yuk. dn. 17.

mil”]; başka bir deyişle söz konusu kentin, mil taşının bulunduğu yöndeki komşu kentle, örneğin Nikomedeia'nın Kalkhedon'la olan sınırına doğru olarak anlamak makul görünmektedir.

Libyssa'da bulunmuş *ad fines* ifadeli üç miltaşı da askeri yol üzerinde yapılan yol tamiratına işaret etmektedir. Bu miltaşlarından ikisi Gordianus III (238–244), diğeri M. Aemilianus (253) dönemine tarihlenmektedir. Gordianus III'ün ilk *consul*lük yılı 239 yılıdır ve Libyssa'da bulunmuş söz konusu bu miltaşlarında Gordianus henüz 2. *consul*lük unvanını almamıştır. Dolayısıyla 239 yılı bu yazıtlar için olası en erken tarih kabul edilmelidir. Bu yazıtlar ışığında Gordianus'un 242–243 yılında Parthlar'a karşı sefere çıkmasından önce bu askeri ve ticari yolun tamir edilmiş olduğu anlaşılmaktadır. Gordianus miltaşlarının yol tamirata ile ilgili olduğu, yazıtta geçen *restituit* fiili ve İmparator isminin *nominativus* halde olmasıyla açıklanabilir.⁴⁷ Söz konusu yazıtlarımız arasından imparatora ithaf edilmiş olanlar da vardır (bkz. aşağı, Tablo I, Nr. 3). Nitekim İS. III. yüzyıldan itibaren ve IV. yüzyıl boyunca, imparatorlara ithaf ile bağlantılı olarak miltaşlarında görülen bir değişiklik, İmparator isminin *nominativus* değil de artık *dativus casus*'unda (kısmen *ablativus* kullanımı da görülmektedir) yazılmasıdır.⁴⁸ Bu dilbilgisi değişimi tabii ki her yerde aynı anda uygulamaya girmemiştir ama zamanla bir kural haline gelmiştir.⁴⁹ Bazen de kentler, imparator ve maiyetinin sefere ya da seyahate çıktığı zaman kendi kentlerinden ya da eyaletlerinden geçebileceği düşüncesiyle imparatora olan sadakâti göstermek amacıyla miltaşlarını *dativus casus*'unda dikmişlerdir.⁵⁰ İthaf niteliğindeki *ad fines* ifadeli miltaşları III. yüzyılda imparatorların seferleri ya da seyahatleri sırasında, Roma'dan geliş ya da dönüş güzergâhını Küçük Asya üzerinden yapmış olmalarından kaynaklanmaktadır. Çünkü o dönemde miltaşları kentlerin imparatorlara karşı bağlılığını ve sadakâtini göstermelerinin en açık yollarından biri haline gelmiştir.

Bithynia'nın doğusundan ele geçmiş miltaşlarında ise *restituit* fiili bulunmamaktadır. Belki bu yazıtlar için de – *restituit* fiilini *scilicet* düşünerek – onarım yapıldığını ya da onarım söz konusu olmaksızın sadece kentler arası mesafeyi öğrenme amaçlı miltaşları dikildiğini kabul etmek makul görünmektedir. Söz konusu bu *Itinerarium*'daki güzergâhlar sonraki yıllarda da kullanılmış ve gerektiğinde eklemeler yapılarak yeni versiyonlar oluşturulmuştur ki *Itinerarium Antonini*'nin en son versiyonunun 280–290 yılları arasında yapıldığı tahmin edilmektedir.⁵¹ Dolayısıyla Caracalla'dan sonra dikilen miltaşları güzergâhlarda yapılan değişiklikleri içerebileceği gibi, sadece yeni imparatoru onurlandırma amacıyla dikilmiş de olabilirler.

Ancak Biagi'nin *ad fines* ifadesi ile “eyaletlerin sınırlarının genişlemesi ya da bu ifadeyi eyalet sınırı olarak anlamak” gibi öne sürdüğü fikir pek olası görünmemektedir: Bithynia'nın batı kısmından bulunmuş miltaşlarını ele alacak olursak, Nikomedeia kentinden sınıra doğru, yani Bithynia'nın Thracia eyaleti ile yaptığı sınır yönünde bir yol onarımını anlamak makul bir önerme olabilir. Bununla birlikte Bithynia'nın doğusundan ele geçen yazıtlarla ilgili sorun doğu yönünde hangi eyalet ya da eyaletlerin sınırının söz konusu olduğudur. Zira söz konusu dönem yani III. yüzyıl ortaları eyalet sınırları açısından değerlendirildiğinde pek çok değişikliğe sahne olmuş⁵² ve III. yüzyılın ilk yarısında Bithynia,

⁴⁷ Şahin – Can – Işın 1983, s. 47; Şahin 1984, s. 102.

⁴⁸ Miltaşlarında *dativus* kullanımı ve imparatorlara sadakât gösterimi hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. König 1973, 419vdd; Schneider 1982, 108 ve dn. 15 ve 16 ile birlikte. Krş. Şahin – Can – Işın 1983, 44; Sillières 1986, 351–358; Witschel 2002, 327–328. Krş. Cooley 2012, 163, dn. 131 ile birlikte.

⁴⁹ Krş. Cooley 2012, 163.

⁵⁰ Isaac – Roll 1982, 96; Isaac 1998, 55. Krş. Cooley 2012, 163, dn. 132 ile birlikte. Özellikle iç savaş sırasında Judaea ve Arabia eyaletlerinde *dativus* kullanımı ve imparatorlara gösterilen bağlılık (örneğin yazıtlar üzerinde önce Pertinax'ın, daha sonra S. Severus'un isminin görülmesi gibi) hakkında daha ayrıntılı bilgi için bkz. Cooley 2012, 163, dn. 133 ve 134 ile birlikte.

⁵¹ Dilke 1987, 236.

⁵² Örneğin III. yy. ortalarında Asia Eyaleti bölünerek Asia ve Phrygia-Caria olarak iki eyalet haline getirilmiştir. Konu ile ilgili olarak bkz. Dmitriev 2001, 468vdd.; Wesch-Klein 2008, 267–270; Ayrıca bkz. yukarıda E. N. Akdoğan'ın makalesi (s. 60–74).

Pontus ile birlikte bir eyalet iken, III. yüzyıl ortalarında Pontus, Galatia'ya bağlanarak birleşik bir Galatia Pontus eyaleti oluşturulmuştur.⁵³ Ancak elimizdeki yazıtların bir kısmı değişim öncesi ve bir kısmı ise değişim sonrasına aittir. Bunun yanısıra Kreteia Flaviopolis çıkışlı Gökçesu'da bulunmuş miltaşının yönü Bithynia dışını değil Bithynia içini işaret etmektedir. Dolayısıyla Bithynia yazıtlarının hiçbirinde herhangi bir eyalet adının zikredilmemiş olmasını da dikkate alarak burada bir “eyalet sınırını anlamak” uygun görünmemekle birlikte yeni yazıtların bulunması konuya ilişkin yeni sonuçlar doğurabilir.

Bütün bu bilgilerin ışığında Bithynia ad fines'li miltaşları batı kısmında bulunmuş olanlarda çok açık bir şekilde belirtilen bir yol tamirâtı ve imparator geçişleri ile ilişkili ve Doğu kısmında bulunmuş olanlarda ise yine aynı şekilde imparatorların Doğu seferi sırasında Bithynia'dan geçen askeri ve ticari yolu kullanmaları sebebiyle gerek yol tamirâtı gerekse imparatora bağlılığı göstermenin bir aracı olarak kentler arasında dikilmiş olmalıdırlar.

Tablo I: Bithynia'da ad fines ifadeli Miltaşları

	<u>İmparator</u>	<u>Buluntu yeri</u>	<u>Kent ve milia</u>	<u>İthaf</u>
Nr.1	Caracalla (211–217)	Bithynion Klaudioupolis	a Bithynio Hadriana ad fines [---]	Nominativus
Nr.2	Caracalla (211–217)	Tieion, Çaycuma:	a Tio ad fines VIII (8 mil)	Nominativus
Nr.3	Elagabalus (218–222)	Bithynion Klaudioupolis, Karaköy	mil(ia) [---] ad fines	Dativus
Nr. 4	Severus Alexander (222–235)	Kreteia Flaviopolis, Gökçesu	a Cretia{e} Flaviopoli ad fines [- m. p.]	Nominativus
Nr. 5	Gordianus III (238–244)	Libyssa (Dildere)	restituit a Nicomedia ad fines XXII (22 mil)	Nominativus
Nr. 6	Gordianus III	Libyssa	restituit a Nicomedia ad fines / XXIII (23 mil)	Nominativus
Nr. 7	Gordianus III	Dakibyza (Gebze)	restituit a Nicomedia ad fines / XXXI (31 mil)	Nominativus
Nr. 8	Decius (249–251)	Bithynion Klaudioupolis, Çaydurt	a Bithynio Hadriana ad fines ζ'. (7mil)	Ablativus
Nr. 9	Marcus Aemilius Aemilianus (253)	Libyssa	af (!) fines Nicomediae XXII (22 mil)	Nominativus

Tablo II: Pontos'ta ad fines ifadeli Miltaşları

	<u>İmparator</u>	<u>Buluntu yeri</u>	<u>Kent ve milia</u>	<u>İthaf</u>
Nr. 1a	Hadrianus (128/129)	Çorum, Güngörmez	ab Amasia at fines Galatorum XXXXII (42 mil)	Nominativus
Nr. 2a	Hadrianus (128/129)	Amasya, Bağlıca	ab Amasia ad fines Galatorum []	Nominativus

Antik Kaynaklar

Cass. Dio	Cassius Dio, <i>Historiae Romanae</i> . Cassii Dionis Cocceiani historiarum Romanarum quae supersunt, 3 cilt., U.P. Boissevain (ed.), Berlin: Weidmann, 1:1895; 2:1898; 3:1901 (tıpkı basım 1955).
Eutrop.	Eutropius, <i>Brevarium ab urbe condita</i> . The Brevarium ab Urbe Condita of Eutropius, H.W. Bird (ed.), Liverpool 1993.
Herodian.	Herodianus, <i>Ab Excesu Divi Marci</i> . Herodiani ab excessu divi Marci libri

⁵³ Pontus et Bithynia: Wesch-Klein 2008, 215–16 ve 271–72; Galatia-Pontus: Wesch-Klein 2008, 228.

- octo., K. Stavenhagen (ed.), Leipzig 1922 (Stuttgart 1967): 1–223.
- Itin. Ant. *Itinerarium Antonini*, şurada: O. Cuntz (ed.), *Itineraria Romana* vol.1, Leipzig 1929.
- Itin. Burdig. *Itineraria Antonini Augusti et Burdigalense*, şurada: K. Miller, *Itineraria Romana*, Stuttgart 1916.
- Tab. Peut. *Tabula Peutingeriana*; Vollständige Faksimile-Ausgabe im Originalformat und Kommentar von E. Weber, Graz 1976.

Kaynakça ve Kısaltmalar

- Adak – Akyürek Şahin – Güneş 2007 M. Adak – N. E. Akyürek Şahin – M. Y. Güneş, Neue Inschriften im Museum von Bolu (Bithynion/Klaudiupolis), *Gephyra* 5, 2008, 73–120.
- Adak – Stauner 2006 M. Adak – K. Stauner, Zur Stellung von Armeeingehörigen in ihren Heimatstädten. Der Fall M. Aur. Antoninus aus Prusias ad Hypium, *Gephyra* 3, 2006, 133–168.
- Adak – Stauner 2013 M. Adak – K. Stauner, Eine Honoratiorenfamilie aus Niokomedeia, *Gephyra* 10, 2013, 138–145.
- Adak 2007a M. Adak, Zwei neue Archontenlisten aus Prusias ad Hypium, *Chiron* 37, 2007, 1–10.
- Adak 2007b M. Adak, Zwei senatorische Familien aus Klaudiupolis, *Gephyra* 4, 2007, 155–163.
- Adak 2009 M. Adak, Korrekturen zur postumen Ehrung des *neos heros* Gn. Domitius Ponticus Iulianus aus Bithynion/Klaudiupolis, *Gephyra* 6, 2009, 169–174.
- Adak 2010 M. Adak, Der soziale Aufstieg eines Tierkämpfers (archikynegos) aus Bithynien, *Gephyra* 7, 2010, 1–9.
- Biagi 2009 S. Biagi, L'Empire, les cités et la *via publica* à propos de quelques milliaires bithyniens du IIIe siècle de notre ère, 165–180, şurada: H. Bru – F. Kirbihler – S. Lebreton (ed.), *L'Asie Mineure dans l'Antiquité: échanges, populations et territoires, Regards actuels sur une péninsule. Actes du colloque international de Tours, 21–22 octobre 2005*, Rennes 2009, 165–180.
- Bosch 1967 C. E. Bosch, Quellen zur Geschichte der Stadt Ankara im Altertum, Ankara 1967.
- Cooley 2012 A. E. Cooley, *The Cambridge Manual of Latin Epigraphy*, Cambridge 2002.
- Dilke 1987 O. A. W. Dilke, *Itineraries and Geographical Maps in the Early and Late Roman Empires*, şurada: J. B. Harley – David Woodward (ed.), *The History of Cartography, Volume 1: Cartography in Prehistoric, Ancient and Medieval Europe and the Mediterranean*, Chicago 1987, 234–257.
- Dimitriev 2001 S. Dimitriev, The End of “Provincia Asia”, *Historia* 50, 2001, 468–489.
- Dörner 1941 F. Dörner, *Inschriften und Denkmäler aus Bithynien*, Berlin 1941.
- Dörner 1949 F. Dörner, *Vorbericht über eine Reise in Bithynien*, Viyana 1949.
- Dörner 1952 F. Dörner, *Bericht über eine Reise in Bithynien*, Viyana 1952.
- French 1981a D. French, *Roman Roads and Milestones of Asia Minor. Fas. I: The Pilgrim's Road*, Ankara 1981.
- French 1984a D. French, The location of Cretea-Flaviopolis in Bithynia, *Epig. Anat.* 3, 1984, 49–58.
- French 1984b D. French, Roma Yolları ve Miltaşları, *AST* 2, 1984, 123–129.
- French 1985 D. H. French, Roma Yolları ve Miltaşları, *AST* 3, 1985, 143–154.

- French 1986 D. French, Recent Epigraphic Research in Pontus, *Epig. Anat.* 8, 1986, 71–83.
- French 1988 D. French, Roman roads and milestones of Asia Minor, Oxford 1988 (BAR).
- French 2012 D. H. French, Vol. 3 Milestones, Fasc. 3.2 Galatia, Ankara 2012.
- French 2013 D. H. French, Vol. 3 Milestones, Fasc. 3.4 Pontus et Bithynia (with northern Galatia), Ankara 2013.
- Isaac – Roll 1982 B. Isaac – I. Roll, Roman Roads in Judaea, vol. I, The Legio-Scythopolis Road, Oxford 1982.
- Isaac 1998 B. Isaac, The Near East under Roman Rule, Leiden 1998.
- Kienast 1993 D. Kienast, Römische Kaisertabelle. Grundzüge einer römischen Kaiserchronologie, Darmstadt 2011⁵.
- König 1973 I. König, Zur dedikation römischer Meilensteine, *Chiron* 3, 1973, 419–427.
- Magie 1950 D. Magie, Roman Rule in Asia Minor to the End of the Third Century after Christ, Princeton 1950.
- Mitchell 1993 S. Mitchell, Anatolia. Land, Men, and Gods in Asia Minor. Volume I: The Celts in Anatolia and the Impact of Roman Rule; Volume II: The Rise of the Church, Oxford 1993.
- Rémy 1986 B. Rémy, Centre Jean Palerne, Mémoires VII: Recherches épigraphiques: documents relatifs à l'histoire des institutions et de l'administration de l'empire romain, Saint-Étienne 1986.
- Şahin – Can – Işın 1983 S. Şahin – M. K. Can – M. A. Işın, Acht Meilensteine aus Libyssa, *Epigr. Anat.* 1, 1983, 41–55.
- Şahin 1984 S. Şahin, Zwei Meilensteine aus der Gegend von Claudiopolis-Krateia, *Epigr. Anat.* 3, 1983, 101–105.
- Schneider 1982 H. C. Schneider, Altstrassenforschung, Darmstadt 1982.
- Sillières 1986 P. Sillières, De la borne milliaire à la dédicace impériale: l'exemple de quelques inscriptions routières de l'Hispanie Méridionale, *RÉA* 88, 1986, 351–358.
- TIB 4 K. Belke, Tabula Imperii Byzantini 4, Galatien und Lykaonien, Viyana 1984, (Öster. Akad. Wiss., phil.-hist. kl., Bd. 172).
- Wiegand 1908 T. Wiegand, Inschriften aus der Levante, Athenische Mitteilungen, 33, 1908, 145–160.
- Wesch-Klein 2008 G. Wesch-Klein, Provincia. Okkupation und Verwaltung der Provinzen des Imperium Romanum von der Inbesitznahme Siziliens bis auf Diokletian, Berlin 2008.
- Witschel 2002 C. Witschel, Meilensteine als historische Quelle? Das Beispiel Aquileia, *Chiron* 22, 2002, 325–393.